

A magyar gyerekirodalmi fordítás történetének vázlatos áttekintése¹

Farkas Nóra és Seres Nóra

E-mail: simbremyne@gmail.com; noraseres@freemail.hu

Kivonat: Jelen tanulmány az idegen nyelvekről magyarra fordított gyerekirodalom eddigi történetének vázlatos feltérképezését tűzte ki céljául. Az alkalmazott gyerekirodalom-definíció ismertetését, majd a gyerekirodalmi fordítás történeti aspektusainak megvilágítását követően Hermann (2017) gyerekirodalom-történeti korszakolása nyomán felvázoljuk a magyar gyerekirodalmi fordítás történetének egy lehetséges korszakolását, és rövid jellemzést adunk az egyes korszakokról. A jellemzéshez az elsődleges irodalmon túl a témával kapcsolatos másodlagos irodalmat használjuk fel, közelebbről a magyar gyerekirodalom-történeti munkák fordításokkal (is) foglalkozó fejezeteit, valamint a teljesség igénye nélkül a témához kapcsolódóan az egyes korszakokban megjelent újságcikkeket, interjúkat, tanulmányokat. A források elemzése azt mutatja ki, hogy a honosítás-idegenítés tengelyen napjaink felé közeledve az idegenítés irányába tolódnak a fordítások; valamint hogy egyre határozottabban elkülönülnek egymástól a teljes fordítások és az átdolgozások. Az elemzésből továbbá az is látszik, hogy a 2000 környékén történt gyerekirodalmi paradigmaváltás (Lovász 2015) a fordításokban szövegszinten is megmutatkozik. Shavit (1986) alapján megkockáztatható a felvetés, hogy az említett változások összefüggésbe hozhatók azzal, hogy a fordított gyerekirodalom az irodalmi poliszisztémában központibb helyre került.

Kulcsszavak: gyerekirodalmi fordítás, átdolgozás, honosítás, fordítástörténet, irodalmi poliszisztéma

Bevezetés

Az alábbi tanulmány az idegen nyelvekről magyarra fordított gyerekirodalom eddigi történetének vázlatos feltérképezését tűzte ki céljául. A gyerekkönyvek közül csak a gyerekirodalmi szövegek fordításai foglalkoztatnak minket, hiszen ezeknél merülnek fel igazán érdekes (mű)fordítási problémák. Itt fontos

¹ A tanulmány elkészítéséhez dr. Papp Andrea gyerekirodalom-fordítási szemináriumai adtak inspirációt, és szolgáltak számos adattal az angolszász gyerekirodalom magyarra fordítása tekintetében.

megjegyezni, hogy – mint arra Hermann 2017 felhívja a figyelmet – a gyerek-irodalom és a gyerekkönyv fogalma elkülönítendő egymástól: előbbi az utóbbi részhalmaza (Hermann 2017: 18–19). Nem szándékunk átfogó bibliográfiai lejegyzést adni vagy részletekbe menő korpuszelemzést bemutatni, célunk csupán egy lehetséges, későbbi gyerekirodalomfordítás-történeti kutatásokban felhasználható korszakolás felállítását, az egyes korszakok karakterisztikus jegyeinek megállapításával. Tanulmányunk az elsődleges irodalmon túl a témával kapcsolatos másodlagos irodalmat szemléli, közelebbről a magyar gyerekirodalom-történeti munkák fordításokkal (is) foglalkozó fejezeteit, valamint (a teljesség igénye nélkül) a témához kapcsolódóan az adott korszakban megjelent újságcikkek, interjúkat, tanulmányokat. A diakrón korpuszelemzés a gyerekirodalmi fordítások történeti kutatásának következő lépcsőfoka lehetne.

1. A gyerekirodalom definíciója

A gyermek- (és ifjúsági) irodalom lehetséges definícióit jól összefoglalja Lovász 2012, amikor a következőt írja: „léteznek az irodalmi kánon által elfogadott, esetleg egymással párhuzamosan létező definíciók: (1) Gyermekirodalom az a fajta szöveg, amit a gyerekek olvasnak – beleértve az ismeretterjesztő szövegeket is. (2) Gyermekirodalom a gyerekeknek szánt irodalom. (3) Gyermekirodalom a gyerekek által alkotott irodalom. (4) Gyermekirodalom a gyermekeknek szánt és a gyermekek által olvasott irodalom és a gyermekek által létrehozott irodalom – és létezik még számtalan variációban a fenti meghatározások kombinációja” (Lovász 2012). Mi a továbbiakban – a legtágabb értelmezés szerint – minden olyan szöveget a gyerekirodalom fogalma alá tartozónak vesszük, amelyeket a gyerekek olvasnak, amelyeket a gyerekeknek írtak (vagy a gyerekek számára dolgoztak át), továbbá amelyeket gyerekek hoztak létre, vagy éppen gyerekek fordítottak (mivel ez utóbbira is van példa). Nem különítjük el egymástól a gyerek- és az ifjúsági irodalmat, hanem együttesen, a „gyerekirodalom” fogalma alá tartozóként hivatkozunk rájuk.

2. A gyerekirodalmi fordítás történeti aspektusai

Alvstad 2010 négy fő területet nevez meg, amelyek a gyerekirodalmi fordításban problémát jelenthetnek. Ezek a következők: (1) a kulturális közeg adaptációjának kérdései, (2) a gyermeki és felnőtt kettős olvasat: az ilyen szövegek gyakran egyszerre szólnak a gyerek- és a felnőtt befogadókhöz, egyszerre szólnak két szinten, és ha ezt a kettősséget a fordítónak nem sikerül átadnia, azzal elveszíti valamelyik befogadóréteget a kettő közül, (3) a szóbeliség jegyei: a szövegeket gyakran felolvassák, és ezzel összefüggésben a hangzás, ritmus, rímek és nyelvi játékok hangsúlyos szerepe fokozottan kreatív megoldásokat követelhet meg a fordítótól, (4) a verbális és a vizuális kód együttes megjelenése: a szöveg fordításakor arra is ügyelni kell, hogy az illusztrációkkal összhangban legyen a fordítás (Alvstad 2010: 24–25).

A gyerekirodalmi fordítások történeti vizsgálatakor érdemes megvizsgálni, hogy az egymásra következő korszakokban a fordítók jellemzően hogyan oldották meg a fent felsorolt problémákat, azaz hogyan adaptálták a kulturális közeget: honosítottak vagy idegenítették? Mennyire ügyeltek arra, hogy a fordítás kettős befogadó rétegnek szóljon, és amikor nem sikerült a fordított szövegben létrehozni a kettős olvasat lehetőségét, akkor melyik befogadó rétegnek kedveztek: inkább a felnőtteknek vagy inkább a gyerekeknek szól a fordítás? Továbbá érdemes megnézni, mennyire ügyeltek a fordítók arra, hogy megőrizzék a szóbeliség jegyeit, és jellemzően milyen megoldásokat alkalmaztak ennek érdekében; valamint hogy a célnyelvi szövegek milyen viszonyban álltak az eredeti illusztrációkkal. Szintén érdekes kutatási kérdésként merül fel, hogy a gyerekirodalmi fordítások egy-egy korban jellemzően mennyire „etikusak”. Itt az a kérdés, hogy amikor a célnyelvi szövegben nagy változtatásokat találunk a forrásnyelvi szöveghez képest (amelyek eredményeképpen a fordításból jellemzően honosító adaptáció lesz), olyankor ezek a változtatások milyen célt szolgálnak. Pusztán a befogadás megkönnyítését, és így etikus adaptációt eredményeznek (Mazi-Leskovar 2003, Oittinen 2000), vagy másfajta – nem etikus – motivációjuk van (például ideológiai vagy politikai motiváció, amely szándékosan meghamisítja a szerző eredeti üzenetét avagy a forrásnyelvi szöveg intencióját – Oittinen 2000, Vándor 2007)?

3. A magyar gyerekirodalom korszakolása

Az eredeti és a fordított magyar gyerekirodalom története szorosan összefonódik egymással, kölcsönösen befolyásolják és megtermékenyítik egymást. Azonban míg az eredetileg magyar nyelven született gyerekirodalom, illetőleg általában véve a magyar nyelvű gyerekirodalom történetének rendszerezésére már több kísérletet láthattunk (ezek kitűnő összefoglalását l. Hermann 2017: 15–17), addig a kutatás nagy adóssága, hogy napjainkig sem született rendszeres leírás a fordított magyar gyerekirodalom történetéről. A gyerekirodalom fordításának fent felsorolt speciális problémáit magyar vonatkozásban diakrón módon, átfogóan a mai napig nem vizsgálták, pedig e problémák megoldási módozatainak történeti változásai a fordítástudomány érdeklődésére tarthatnának számot, már csak azért is, mert a gyerekirodalmi fordítás aszimmetrikus kommunikációként (a felnőtt feladó hatalmi helyzetben van a gyerek befogadóval szemben) láthatóbbá (és ezáltal könnyebben kutathatóvá is) teszi a fordítási problémákat (Alvstad 2010: 24–25).

Hermann 2017-es, *Vázlat a magyar gyerekirodalom történetéhez* című tanulmányában egy hattagú felosztás vázlatát teszi közzé a magyar gyerekirodalom korszakolását illetően, amelyben a korszakhatárok a gyerekirodalom műfaji változásai és funkcióváltásai, valamint intézménytörténete mentén (Hermann 2017: 31) rajzolhatók fel. Ezek alapján Hermann a következő felosztást javasolja a magyar gyerekirodalom korszakolását illetően:

1. A kezdetektől az 1860-as évekig: Kétnyelvűség és nevelési narratívák
2. 1861-től 1888-ig: Népiesség és későromantika
3. 1888-tól az első világháború végéig: Intézményesülés és nyitott könyvpiac
4. 1920-tól 1949-ig: Állami és egyházi ideológiák vs. ellenkánonok 1.
5. 1950-től 1990-ig: Állami ideológiák vs. ellenkánonok 2.
6. 1990-től napjainkig: A gyerekkönyv és a multimédiák konfliktusa (Hermann 2017: 31)

A fenti felosztás a gyerekirodalmi fordítások történetének vizsgálatában is többé-kevésbé használhatónak bizonyult, hiszen a funkcióváltások és az intézménytörténeti változások a fordításokra is kihatással vannak. A gyerekirodalmi fordítások történetének korszakolásakor annyi módosítással éltünk, hogy Hermann 2., 3. és 4. korszakát összevontuk, mivel a jellemző fordítói stratégiák és az intézményi környezet tekintetében ebben az időszakban nem tapasztaltunk nagy változásokat. Az összevonás eredményeként négy korszakot kaptunk: 1. A kezdetektől az 1860-as évekig; 2. 1861-től 1949-ig; 3. 1950-től 1990-ig; 4. 1990-től napjainkig.

Hermann ugyan nem említi, de a fordítások szempontjából fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy az ezredforduló újabb váltást hoz magával. A Lovász 2015 által megállapított – a 2000-es évek fordulójára tett – paradigmaváltás ismerve többek között az, hogy a korszakhatárként megjelölt ezredforduló után megjelent magyar gyerekkönyvekben az addigi jellemzően felnőtt nézőpontot felváltva a gyerek nézőpontja kerül előtérbe, amennyiben immár a „gyermeki értelmezési sémák működtetik e világokat” (Lovász 2015: 14). Vagyis a (gyermek)célközönség státusza megerősödésének lehetünk tanúi (Lovász 2015: 16). E szövegek immár nem tekintenek magukra „másodlagos, alkalmazott irodalomként”, „saját státuszuk tudatában komolyan veszik az olvasótáborukat, nem gügyögnek és kimondanak eddig tiltott, »gyerekszerűnek nem való« dolgokat” (Lovász 2015: 29): egyéni, családi és társadalmi krízishelyzetekről beszélnek, megjelennek bennük az eddig elhallgatott „kisebb és nagyobb családi egzisztenciális problémák” (Lovász 2015: 14). Ebben a „felnőtttesedő” gyerekirodalomban „minden esemény és szereplő árnyaltabbá és kérdőjelessé válik”; a szerző ilyen hozzáállása olvasójához pedig azt „feltételezi, hogy az olvasója birtokában van mindazon érzelmi és intellektuális képességeknek, melyekkel saját döntéseit meghozni képes” (Lovász 2015: 34). Ezzel összefüggésben az utóbbi évtizedekben Magyarországon magának a gyerekirodalomnak a státusza is változni kezdett: mind nagyobb figyelem irányul rá, ami az utóbbi időben (újra)kezdődött intézményesülésben is megmutatkozik. A fenti változást Shavit (1986) poliszisztéma-rendszerében szemlélve úgy fogalmazhatunk, hogy a gyerekirodalom az irodalmi poliszisztémában elfoglalt addigi periférikus helyzetéből a központ irányába tolódott el, vagyis egyre nagyobb figyelem irányul rá.

A már módosított Hermann-féle felosztáshoz a Lovász 2015 által leírt paradigmaváltást is hozzávéve az utolsó korszakot kettéoszthatjuk egy 1990–2000 közötti korszakra, amelyre a globális nyitás jellemző, és egy 2000 utáni, napjainkig tartó korszakra, amelyre a „felnőtttesedés” jellemző.

4. A gyerekirodalmi fordítás története Magyarországon

Az alábbiakban a fenti korszakolás mentén haladva vizsgáljuk meg, hogy a magyar gyerekirodalom fennállásának egymást követő korszakaiban milyen szerepet töltött be és milyen helyet foglalt el a fordított gyerekirodalom az irodalmi poliszisztémán belül. A fent említett szempontokat figyelembe véve áttekintjük, hogyan jellemezhető nagy vonalakban az egyes korszakok fordított magyar gyerekirodalma. Mivel Shavit szerint a fordított gyerekirodalomnak az irodalmi poliszisztémában elfoglalt periférikus helye a gyerekirodalom fordítóját felhatalmazza arra, hogy a szövegen nagy módosításokat hajtson végre (Shavit 1986: 112), ezért feltételezhetjük, hogy a gyerekirodalmi fordításoknak a poliszisztémában központibb helyre kerülése azzal jár együtt, hogy a fordító kevésbé nyúlhat bele szabadon az immár magasabb státusszal bíró szövegbe; továbbá hogy ha egy korszakban a minél pontosabb fordítás az uralkodó gyerekirodalom-fordítási norma, akkor ez arra utal, hogy a fordított gyerekirodalom a perifériáról a központ irányába tolódott az irodalmi poliszisztémán belül.

Jelen tanulmányban a hely szűke miatt csak az epikai művekre koncentrálnunk, jóllehet a lírai és drámai műnembe sorolható gyerekirodalmi szövegek fordítása is izgalmas (és a fordítástudomány szemszögéből jobbra felderítetlen) kérdés.

4.1. A kezdetektől az 1860-as évekig

A magyar nyelvű gyerekirodalom kezdetei a tizennyolcadik század második felére tehetőek: az elsőként megjelenő művek a „felnőtt” világirodalom „gyermek számára alkalmasnak talált, és számukra [– a 17–18. század fordulójától kezdve –] átírt” szövegeinek (Fehér 2004) fordításai voltak. Amikor azt írjuk, hogy az elsőként megjelenő gyerekirodalmi szövegek fordítások voltak, a fordítás szót nem a mai értelmében használjuk. Ezek a fordítások a Klauzy 2014 által megállapított fakultatív átváltási műveletek körébe be nem sorolható, azoknál jóval nagyobb és sok esetben indokolatlan vagy logikátlan változtatásokat tartalmaznak az eredeti szövegekhez képest, így valójában inkább átdolgozásoknak tekinthetők. A fordítók egyfelől előszeretettel rövidítenek a szövegeken, másrészt „rövidebb-hosszabb saját szövegeket, gondolat sorokat” (Fehér 2004) is betoldanak az eredeti szövegbe.

Már a megjelent magyar címek is sokat elárulnak a korszak gyerekirodalom-fordítási normáiról (norma alatt itt és a tanulmányban mindvégig a Toury 1995-féle leíró normákat értjük) és gyerekkönyvkiadási szokásairól. Az ebben az időszakban megjelent magyarra fordított gyerekirodalmi művek listáját Drescher 1934 bibliográfiájából állítottuk össze. Az említett bibliográfia az 1711 és 1860 között magyarul megjelent gyerekkönyveket (nem csak gyerekirodalmi szövegeket) tartalmazza, és természetesen nem teljes (a szerzót idézve: „Tökéletes bibliográfia nincs” – Drescher 1934: 51). Drescher listájából mi a jelzetten fordított és a jelzés nélküli, de nyilvánvalóan eltérő forrásnyelvű eredetiből készült, és a számunkra rendelkezésre álló adatok alapján irodalmi igényűnek tekinthető köny-

veket válogattuk ki. Az alábbiakban Dreschernek az általunk, a fordított gyerek-irodalmi megjelenésekre leszükkített listájának könyvészeti adataiból vonunk le következtetéseket a korszak gyerekirodalmi fordításaira vonatkozóan. Egyrészt viszonylag sok esetben azt látjuk, hogy nincs feltüntetve vagy a szerző, vagy a fordító, vagy egyikük neve se (a felsorolt címek 17, 23, illetőleg 7 százalékában). Olykor a külföldi szerző nevét magyarosan írják (a címek 25 százalékában). Gyakran – az összes megjelenés 59 százalékában – már a (jellemzően hosszadalmas) alcímben hangsúlyozódik, hogy olyan könyvről van szó, amely a gyermekolvasóknak valami módon hasznára lesz (például: „mellyeket a magyar ifjuságnak kedvéért haza fiainak gyönyörködtető multságára németből magyarra fordított” – *ibid.*: 96; „Régi szép és érzékeny történet, minden jobb érzésű embereknek, különösen pedig anyák és gyermekek szám.” – *ibid.*: 67). Vagyis ha gyerekirodalmat fordítanak, már a címben meg kell magyarázni, miért volt érdemes a könyv a lefordításra. Gyakorta azért, mert az ifjúság hasznára fog válni – „nevelő célzatú”, „érzelmes, moralizáló” (Rácz 1938: 12–13), de olykor csak az újdonság vagy szórakoztatás kedvéért is („Multságos olvasókönyv gyermekek és ifjak számára” – Drescher 1934: 61; „Kis leánykák mulattatásául” – *ibid.*: 58). Honosító tendenciákat gyakran megfigyelhetünk. Mind a címekben megjelenő szereplők nevének esetében (pl. „Róbert Péter született anglus élete és különös története” – *ibid.*: 88, „Szalma-bőr Jankó” – *ibid.*: 77 – 31 előfordulásból 13 esetben), mind pedig a szerző nevét magyarosítani igyekvő szándékban (például: „Fenelóni Saligniák Ferenc” – *ibid.*: 65, „Kotzebue Ágoston” – *ibid.*: 77). Nemritkán az sem világos a könyvet forgatva, hogy egyáltalán fordítással állunk-e szemben, vagy legalábbis nehéz eldönteni, melyik nyelvből készült a fordítás (mint „Bárodé Manx” történeteinek esetében, amelyeket csak jóval később azonosítottak Münchhausen báró történeteivel, l. Tolnai 1934: 23–24). A mű fordított voltának hangsúlyozása a fentiek alapján ebben a korszakban még igen kevésbé fontos (tehát a fordítás jellemzően rejtett – *covert translation*, House 1997, 2004).

Az is jellemző, hogy a fordítások nemcsak közvetítő nyelven keresztül, de gyakran eleve a gyermekek számára átdolgozott (ami gyakran azt jelenti: lebutított és/vagy moralizáló, erkölcsi tanításokat tartalmazó új szövegrészekkel dúsított) szövegváltozatokból készülnek (például Szendrey Júlia Andersen-fordítása a dán helyett német, átdolgozott szövegváltozatból – Andersen 1858); ráadásul ezt a tényt a korabeli kiadások nem feltétlenül tartják fontosnak közölni. Erre szolgálnak például a korai magyar nyelvű Robinson-kiadások, amelyek Campe német nyelvű átdolgozásából készültek (Campe 1787, 1794). A Campe-átdolgozás igyekezett kiűzni „az eredeti savát-borsát s folytonos moralizáló kitérésekkel fakítani, fékezni s gátolni egyre a mese boldog izgalmát, megunatni a megunhatatlant” (Drescher 1934: 39).

A fordított gyerekirodalom elsődleges céljai ebben a korban a gyermekek és ifjak erkölcsi nevelése, jellemük formálása és tudományos ismeretek nyújtása számukra. A fordítás sok esetben szükségtelen is, mivel az olvasóközönség nagyobb része (a városi polgárság, valamint a kereskedői és iparos réteg nagyobb része) eleve németül olvas (Fehér 2004); és talán ezzel is magyarázható, hogy amikor mégis születik magyar fordítás, ennek szükségességét már a címben igyekeznek (különbféle indokokkal) alátámasztani.

Noha a gyerekirodalmi fordítás e korszakban a fentiek alapján még a periferián elhelyezkedő tevékenységnek tűnik, irodalmunk olyan neves alakjai művelik, mint Petőfi (James 1844) vagy a már említett Szendrey Júlia. A korszak jeles nyelvészei (mint Gyarmathi Sámuel – Campe 1794), neves írói (Péczei József – Péczei 1788, Kis János – Kis 1805), megbecsült pedagógusai (Gelei József – Campe 1787), továbbá mások is „feladatuknak tekintették az értékes és színvonalas gyermekkönyvek (...) fordítását” (Fehér 2004).

A reformkortól kezdve „a korábbiakhoz [vagyis a felvilágosodáshoz – a tanulmány szerzőinek megj.] képest előrelépést jelent, (...) hogy a könyvekről megjelent bírálatok nyomatékosan hangsúlyozzák, nagy szükség van értékes »magyar nyelvű gyermekmunkákra« és (...) hogy a kevésbé sikerült fordításokat kemény kritikával illetik a korabeli lapok”. „Felismerve azt a pedagógiai igazságot, hogy a gyermekek kezébe csakis magas színvonalú és nyelvi szempontból is értékes könyveket lehet adni, kritikáikban kiemelték, hogy nemcsak a mű tartalma, hanem a fordítás színvonala is nagyon fontos. A sok rosszul fordított könyv által a gyermekek »nyelvbéli ízlése« romlik, és ez többet rombol, mint amennyit »elméjük és szívének a tartalom által épül»” (Vajda Péternek a *Robinson* fordításáról készült kritikáját idézi Fehér 2004). A fordított gyerekirodalom reformkor utáni fellendüléséhez az is hozzájárult, hogy a szabadságharc bukása megtörte az eredeti magyar nyelvű gyerekirodalom fejlődésének lendületét, és ennek következtében az 1850-es évek elejére jóval kevesebb eredeti magyar gyerekkönyvet adtak ki – ez pedig, minthogy a hiányt valamivel pótolni kellett, a fordításirodalom megerősödésének kedvezett (Csulák 1979: 6).

4.2. 1861-től 1949-ig

Drescher 1861-ben cezúrát állapít meg a magyarországi gyerekkönyvkiadás terén: „A tárgyalt idő utolsó szakaszában (1861–1875) u.i. egyre ritkább a valódi szép gyermekkönyv. Utána meg már végképp meg is szűnik” (Drescher 1934: 53). A mi korszakolásunk szempontjai eltérnek Drescheréitől, de 1861 számunkra, azaz a fordított gyerekirodalmi szövegek szempontjából is fontos határ, mivel ekkor kezdődik meg a provizórium időszaka, az osztrák önkényuralom visszatérése; az eredeti magyar gyerekirodalom háttérbe szorulása folytatódik, a fordításirodalom pedig tovább erősödik. Továbbá 1868-ban bevezetik az általános tankötelezettséget, amelynek köszönhetően „ugrásszerűen nőtt az írni-olvasni tudó gyerekek száma” (Csulák 1979: 8), ez tehát a gyerekirodalmi szövegek potenciális befogadó közönségének nagyarányú növekedését jelenti.

A fordításirodalom fellendülését az is elősegíti, hogy az angolszász gyerekirodalom aranykora a 19. század második felére tehető, számos műből pedig megjelenése után néhány éven belül máris készült magyar fordítás. Így jelenik meg először 1884-ben *Tom Sawyer kalandjai* Mark Twaintól, az eredeti megjelenése után mindössze nyolc évvel. *Huckleberry Finn kalandjai* 1887-től kezdve elérhetőek magyarul – az eredeti megjelenés után mindössze négy évvel. *A kincses sziget* első magyar fordítása szintén 1887-es (ugyancsak négy évvel az eredeti megjelenés után). A francia gyerekirodalom klasszikusai közül a jelzett időszakban (vagy az azt megelőző egy-két évtizedben) hozza létre munkássága

javát Jules Verne és id. Alexandre Dumas, akiknek számos művét fordítják le már ekkor magyarra (Verne 1865, 1872, 1875abc, 1877, 1878, 1879, 1886; Dumas 1863, 1875, 1878–1879). Német nyelvterületről ekkor jelennek meg magyarul az első Grimm-mesék (Grimm 1861).

A huszadik század elején jelenik meg először magyarul angolszász területről *A kis lord* (Burnett 1889), *A dzsungel könyve* mindjárt két fordításban (Kipling 1899ab), *A boldog herceg* (Wilde 1904), vagy a *Pán Péter*, ekkor még *Pán Péterke* címen (Barrie 1904). Számos, időközben klasszikussá érett jelentős angolszász gyerekirodalmi művet az 1920 és 1949 közti időszakban ültetnek át először magyarra, így ekkor jelenik meg magyarul – szűk két évtizeddel az eredeti megjelenése után – *A vadon szava* (London 1921) vagy – némileg nagyobb, öt és fél évtizedes késéssel – Louisa May Alcott *Négy leány* című regénye (Alcott 1923). Ekkorra tehető *A titkos kert* első magyar fordítása (Burnett 1925). *Doktor Dolittle* történeteit nagyjából egy évtizeddel eredeti megjelenésüket követően kezdik magyarul megjelentetni (Lofting 1933). Ekkor érkezik meg hozzánk szintén egészen frissen (hat éves csúszással) az első *Fecskék és fruskák* (Ransome 1936), *A csudálatos Mary* (Travers 1936 – mindössze két évvel az eredeti megjelenést követően) és az első *Óz*-fordítás is (Baum 1940) – habár ez utóbbi tekintélyesebb, negyven éves késéssel az eredeti megjelenéséhez képest. 1924-ben jelenik meg Juhász Andor fordításában Lewis Carroll *Alisz kalandjai Csodaországban* című műve (az angol kiadás 1865-ös). A következő fordítás már Kosztolányi Dezsőé (1936), amely *Évike Tündérorságban* címmel jelenik meg.

Német nyelvterületről ebben az időszakban jelennek meg az első magyar *Karl May*-fordítások (May 1902, 1904). Az olasz gyerekirodalmi klasszikus, Carlo Collodi *Le avventure di Pinocchio*jának első magyar változata ekkor jelent meg *Tuskó Matyi kalandjai szárazon és vizen* címmel (Collodi 1907). A napjainkban mindinkább előretörő skandinávok már ebben az időszakban megjelentek magyarul, így például Selma Lagerlöf *Nils Holgerssonját* is magyarra fordítják (Lagerlöf 1921). Ebben az időszakban érkezik hozzánk az első magyar *Bambi* (Salten 1929), és megjelennek az első magyar Kästnerek (1932ab, 1934ab, 1935). A Kästner-könyveket számos különböző kiadó jelentette meg, az eredeti könyvek és a fordítások megjelenése közt mindössze pár év, egyes esetekben csak egy év telt el. Franciából ebben az időszakban jelennek meg az első Perrault-mesefordítások, illetve -átdolgozások (Perrault 1947). Ekkorra tehető *Babár, a csodálatos elefánt* első magyar nyelvű megjelenése (de Brunhoff 1947).

Mint az a *Források* alatt felsorolt címekből is látszik, ebben az időszakban még mindig a nagymértékű honosítás jellemző: a szereplők, de még a szerzők nevét is előszeretettel magyarosították. Drescher az említett munkájában egy 1861 és 1875 közötti megjelenéseket összegyűjtő gyerekkönyves bibliográfiát is közöl (Drescher 1934). Ezt a bibliográfiát megnézve azt láthatjuk, hogy a fordításként feltüntetett vagy tudhatóan nem magyar forrásnyelvű gyerekirodalmi megjelenések közül a címben megjelenő szereplő nevét az esetek valamivel több mint felében – 24 előfordulásból 13-szor – magyarosították. Például: *Ő Lajoska és rossz Gyuricza napi eseményei* – ibid.: 103; *Samuka* – ibid.: 108; *Zsigmond, a brémai kormányos* – ibid.: 117). Az eredeti szerzők nevét az előfordu-

lások körülbelül kétharmadában (122-ből 82 esetben: 67%-ban) honosították. Így olvashatunk többek közt „Swift Jonathántól” és „Speckter Ottótól” – *ibid.*: 121 – származó magyar nyelvű gyerekkönyveket. A honosító tendenciák tehát itt jobban kimutathatók, mint az előző korszak címeinél. Az előző korszaknál megfigyeltekhez hasonló arányban, a megjelenések közel 30 százalékánál (122 esetből 36-szor, vagyis 29,5%-ánál) nem tüntettek fel egyáltalán fordítót, és ebből 35 esetben nem világos a feltüntetett könyvészeti adatok alapján, hogy eredetileg idegen nyelvű mű fordításáról van szó. A fordítás ténye olyan esetekben sem nyilvánvaló – így a fenti számadatba ezeket az eseteket is beleszámoltuk –, amikor az eredeti szerzőt vagy egyáltalán nem szerepeltetik, vagy pedig magyarosan írják a nevét, a fordító neve előtt pedig a fordítói tevékenysége nem, csak az átdolgozásáé szerepel (például: „Hoffmann Ferenc. *A napkeleti regék legszebb gyöngyei. A fiatalság szám. átdolg. Hohenauer Ignác. 15 könyom, képpel. 2 rész egy kötetben. Pest: Lauffer 1863.*” – *ibid.*: 109). Mindez arra mutat, hogy e korszakban a szöveg fordított voltának ténye továbbra sem hangsúlyos. Ugyanakkor a hosszú, a fordítás-kiadás fontosságát megindokló alcímek eddigre lényegében eltűnnek – talán azért, mert a potenciális gyermekbefogadók szélesedő rétegeivel az olvasóközönség mind kisebb százaléka tudott német nyelvű gyerekirodalmat olvasni, és ezért a fordítások kiadásának szükségessége immár kevésbé volt megkérdőjelezhető.

A gyerekirodalmi fordítás a fenti adatok alapján továbbra is az irodalmi poliszisztéma perifériáján helyezkedik el, ám a megjelenések száma az olvasni tudó gyerekek (és a lefordítható külföldi gyerekirodalmi szövegek) számával együtt nő. Míg Dreschernél 1711 és 1860 között, tehát egy százötven évet át-fogó időszakban 56 fordított gyerekirodalmi kiadvány szerepel, 1861 és 1875 között, vagyis tizedannyi idő alatt durván kétszer annyi: 122 címet találunk nála. A gyerekirodalmi szövegek fordítói közt a tizenkilencedik század második felében jellemzően újságírókat (Szabó Antal, Dienes Lajos, Nyirák Lajos), írókat (Czanyuga József, Vachott Sándorné), nevelőket (Dienes Lajos, Matics Imre) találunk (Drescher 1934).

1888-ban mondja el híres képviselőházi beszédét a fiataloknak szóló irodalom érdekében Benedek Elek, amelyben „az ifjúsági irodalom és a könyvkiadás fejlesztését művelődéspolitikai programmá tette” (Csulák 1979: 8). Ebben a beszédben Benedek a gyerekkönyvfordításokról is szót ejt:

(...) értem (...) azokat a nagy részben külföldről importált, rendesen silány fordításban terjesztett (...) termékeket, amelyek úgyszólván minden kritika nélkül kerülnek a gyermekek kezébe. (...) A német és az angol híres az ő gyermekirodalmáról. Ám azoknak, akik ez irodalmat fordításból ismerik, csak sejtelmük lehet e többek által inkább divatból dicsért irodalom jóságáról. (Benedek 1888: 241)

Úgy fogalmaz: „a magyar könyvpiac el van árasztva idegen művekkel”, és utal arra, hogy a – „rendesen silány” – fordítást az „inasokkal” végeztetik el (*ibid.*: 241). Kritikát fogalmaz meg az „idegen világban járó” (*ibid.*: 244) olvasmányokkal, vagyis voltaképpen az idegenítő fordításokkal szemben:

A magyar könyvpiacot valósággal elárasztják külföldi kalandos utazási könyvekkel, a magyar fiút megutazzatják a napban, a holdban, a csillagokban, Ázsiában, Afrikában, Amerika őserengetegeiben, de hogy Magyarországot is megismerje, azt a hazát, ahol született, ahol nevelkedett, arra a mi kiadóink nem gondolnak. (Benedek 1888: 244)

Benedek valójában az eredeti magyar nyelvű, minőségi gyerekirodalom aktívabb művelése mellett emel szót ebben a beszédében, de abból ugyanakkor kiolvashatók a korabeli gyerekirodalmi fordításokkal kapcsolatos minőségbeli aggályai is: a fordítások többnyire silányak – és (szerinte túlságosan) idegenítőek. Amint az eddig sorolt és a későbbiekben előkerülő példákból is kitűnik, a fordítások ekkor – a mai normákhoz képest – valójában erőteljesen honosítóak; az, hogy Benedek még így is azt kifogásolja rajtuk, hogy „idegen világban járók”, igen erős honosító tendenciák jelenlétére mutat.

A huszadik század elején háttérbe szorul a magyarországi német nyelvű polgári kultúra, és ez azzal jár, hogy egyes gyerekirodalmi műfajokból hiány lép fel. Ezt a hiányt a magyar nyelvű, eredeti gyerekkiadás nem képes pótolni – ezért fordításokkal helyettesíti a hiányzó eredeti szövegeket. „A klasszikus gyerekirodalmat és az önállóan olvasó tizenéves korosztálynak szóló kaland- és leányregényeket – a 19. századiakat is, amelyeket korábban nem kellett magyaráítani, mert németül is olvashatók voltak (Vernét, Dickenst például) –, most fordítani kell. Az angol, francia, olasz fordításirodalom így tekintélyes helyet követel magának a polgári gyerekszobák polcain” (Hermann 2012: 26–27). Tehát a huszadik század elején tovább folytatódik a magyarra fordított gyerekirodalmi művek számának gyarapodása. Fordításokon továbbra is a mai értelemben vett átdolgozásokat érthetünk: „A 20. század első fele – s különösen a századelő – még mindig inkább átdolgoz, mint fordít, ha gyermekkiadványról van szó” (Komáromi 2005: 57).

Arról, hogy milyen fordítási normák uralkodnak a tárgyalt korszakban, dr. Tóth Rezsőnek, a Népiskolai Könyvtárakat Intéző Bizottság előadójának a válas- és közokt. m. királyi miniszterhez intézett 1904-es jelentése (*A magyar ifjúsági irodalom s a népiskolai ifjúsági könyvtárak*) is árulkodhat. Ebben az alábbi írja a fordításokról és átdolgozásokról:

Az ifjúság számára jól fordítani, bizonyára van oly nehéz feladat, mint a nagyközönségnek; sőt bizonyos tekintetben talán nehezebb is. A nagyközönség számára készült fordításoknál a fordító eleve felteheti, hogy közönsége képes és hajlandó magát beleélni abba az idegen érzés- és gondolatvilágba, melybe könyve vezet – hisz ez az *áthelyezkedés* az alapja és előfeltétele minden hatásnak; – a ki az ifjúság számára fordít, sohasem számíthat erre. Még a serdülő gyermek is alig képes arra, hogy az övétől merőbe idegen világba bele tudja képzelni magát; vagy ha képes erre (és sajnos, a kozmopolita irányú nevelésnek erre is lesznek példái): annál rosszabb, mert ez a *nemzeti* iránt való közönyének a tanubizonyossága. Egészségesen nevelt magyar fiút egy ily idegen világ mindig legalább is megzavar. Ifjúsági irodalomban tehát, hol a tolmácsolásnak szigorúan pontos vagy szabadabb volta

még nem oly fontos kérdés, mint a nagy irodalomban, úgy látszik, alkalmasabb a szabadabb átdolgozás, egész odáig, hogy a fordító az idegen tárgyat és eredményt magyar viszonyok közé, magyar nevek alatt transponálja, – mint a szorosabb értelemben vett hű fordítás. (Tóth 1904: 19)

A fenti idézetből arra következtethetünk, hogy a gyerekirodalom ebben az időszakban az irodalmi poliszisztémának kevésbé központi helyét foglalja el, mint a „nagy irodalom” – hiszen „még nem oly fontos kérdés”, hogy pontos legyen a fordítás –, és hogy Tóth a(z akár szélsőséges) honosítást támogatja, egyrészt hazafias okokból, másrészt mert a gyermek felfogóképességének határát itt véli felfedezni. Eszmefuttatását a következőképpen folytatja: „Különösen nyilvánvaló ez az irodalomnak abban az ágában, a hol a tárgy (...) nem történeti. A Grimm-mesék, az Andersenek így átdolgozva, magyar nevekkal, magyaros nyelvvel s fordulatokkal, jó író kezében szinte azt a hatást kelthetik, hogy eredeti magyar művek” (Tóth 1904: 19) – és számára ez a cél; amennyiben elérhető, erre kell törekedni.

A filologus ám találja meg ezekben is a specialis germán vonásokat (...) a gyermek: magyar mesének érezi. Még a Robinsonok, a Gulliver-kalandok is jobbak ily szabadabb formában, mintegy „átköltve”: csak tartalmilag híven, de formailag teljesen szabadon. Más kérdés a serdültebb ifjúság számára való könyvek, főképp az ifjúsági regény-félék fordítása. (Verne, Malot, stb.) Ezeknél azt mutatja a tapasztalás, hogy az ily „Átdolgozás” csak ritkán sikerül; s elsőrangú talentum legyen, a ki ily munkákat igazán magyarrá képes átdolgozni. Ha a mese, a cselekmény, a jellemek, a beszédmódor, az életfelfogás, a milieu lényegükben teljesen idegenek maradnak, – már pedig éppen fontosságuknál fogva a fordító ezeken alig változtathat, – a rájuk aggatott magyar név (az, hogy pl. a falut Surville helyett Virányosnak, a hóst Grandet helyett Nagy István uramnak fordítom) az egész nemcsak hogy nem teszi magyarrá, hanem gyakran szinte komikusan érezteti a belső tartalom s e formális ragasztékok közötti ellentmondást. (...) Ily esetben hát hacsak nem igazi talentum birkózik meg diadalmasan az átalakítással, még jobb, ha az idegen világ megmarad idegennek; noha nyilvánvaló, hogy így gyéresebb érdeklődésre számíthat, mint magyar formába transponálva. (Tóth 1904: 20)

Vagyis: a „tartalmi hívség” minden gyerekirodalmi szöveg átültetésekor fontos, de amennyiben lehetséges, formailag honosítani kell. Ezzel Tóth tulajdonképpen az etikus honosítás mellett teszi le a voksát, legalábbis a fiatalabbaknak szóló művek esetében. A „serdültebb ifjúságnak” szóló könyveknél is a honosítás lenne az elérendő cél, ám ezt csak a legzseniálisabb fordítók lennének képesek megtenni, és ezért általában véve lemondhatunk róla; de nem azért, mert az ilyen korú fiatalokról feltételezzük, hogy már az idegenítő fordítást is megértik – sőt az átültetési nehézségek miatt ezekben az esetekben bizonyosan le kell mondanunk a nagyobb sikerről.

A század elején továbbra is jellemző a már a címében is honosító átdolgozás: Johanna Spyri *Heidi* című regénye magyarul Körösi Henrik *Bözsikéjé*ként

jelenik meg (Spyri 1907a), Spyri elbeszélése nyomán születik meg Gaál Mózes *Marcija* (Spyri 1907b), Pinokkió Radó Antal átdolgozásában *Tuskó Matyivá* válik (Collodi 1907), Goethe *Reinecke Fuchsjából* így lesz Benedek Eleknél *Csili Csali Csalavári csalafintaságai* (Benedek 1925; Komáromi 2005 gyűjtése, 2005: 58). Mint azt Komáromi 2005 megjegyzi, „Az »X. Y. nyomán vagy után« többnyire társszerzős viszonyt jelent a szerző és átdolgozó között, a mű pedig kiszolgáltatottjává válik az utóbbi tehetségének” (Komáromi 2005: 58). Spyri *Heidi*je *Heidi* címmel magyarul először 1966-ban jelenik meg, az első átdolgozást nem jelölő kiadás 2001-es. *Pinocchio* 1940-ben jelenik meg először a címszereplő eredeti nevével a címben (Collodi 1940), míg a *Reinecke Fuchs* 1958-ban kap először teljes magyar kiadást *Reineke, a rókaként* – és itt derül ki róla, hogy nem is gyerekirodalmi szöveg (Goethe 1958).

Továbbra is jellemző a fordítás és az eredeti magyar szöveg közti határ elmosása, amire igen tanulságos példával szolgál Karinthy Frigyes és az *Egy komisz kölyök naplójának* esete. Az említett könyv 1918-ban jelent meg az Uránia Könyvkiadóvállalatnál, szerző megjelölése nélkül, mindössze Karinthy Frigyes fordítóként való feltüntetésével. Vélhetően Karinthy nevének is köszönhető, hogy a könyv nagy sikert aratott, és 1943-ig minden kiadásában a szerző nevének megjelölése nélkül adták ki újra. A könyvnek azonban nemcsak az írója kilétét nem lehetett tudni, sokan és sokáig egyenesen pseudo-fordításnak vélték, amely valójában Karinthy Frigyes műve. Ezt a hiedelmet évtizedekkel később cáfolta Pálvölgyi 1966, bebizonyítván, hogy az *A Bad Boy's Diary* egy 19. századi amerikai író, Metta V. Victor írta. Ennek eredményeképp a Móra Ferenc Könyvkiadó 1981-es kiadásában már a szerző feltüntetésével és Karinthynek átdolgozóként való megjelölésével jelenteti meg újra a fordítást. A későbbiekben Komáromi 2005 kideríti, hogy szinte biztosan német közvetítő nyelvből készült, Takács 2009 pedig rámutat, hogy emellett egy korábban megjelent, DELTA álnevű fordítót feltüntető magyar fordítást dolgozott át – tehát valójában nem is fordított, hanem egy már létező magyar szöveget írt át a német fordítás felhasználásával (Komáromi 2005: 316, Takács 2009). Karinthy egyéb gyerekirodalmi fordításai – mint a *Micimackó*- vagy a *Gulliver*-fordítása (Milne 1935, 1936; Swift 1914) – inkább átdolgozásoknak nevezhetők, és a fakultatív átváltási műveleteket meghaladó mértékű változtatásokat találunk Kosztolányi már említett *Évikéjében* is.

4.3. 1950-től 1990-ig

Az 1979-ben, *A magyar gyermekkönyv 1527–1979* címen kiadott történeti áttekintés a következőképpen tudósít e korszak kezdetéről:

A felszabadulás a magyar gyermekirodalom és gyermekkönyvkiadás történetében is új fejezetet nyitott. (...) Az újjászülető gyermekkönyvkiadásnak (...) közkinccsé kellett tennie a gyermekirodalmat (...). Az egyetemes és magyar gyermekirodalom régóta vagy átmenetileg nélkülözött klasszikus alkotásait hozzáférhetővé kellett tennie a magyar gyermekek számára. Meg kellett ismertetnie nálunk is a szomszéd népek gyermekirodalmát, s ki

kellett tárnia a kapukat az orosz és szovjet gyermekirodalom alkotásai előtt. (...) 1950-től inspiráló erővel hatottak a szovjet gyermekirodalom alkotásai (Bazsov: Kővirág, A rézhegyek királynője, Gajdar: Csuk és Gek, Timur és csapata, Katajev: A távolban egy fehér vitorla, Noszov: Nemtudomka kalandjai, Gorkij: Ilja gyermekkor), s Gorkijnak a gyermekirodalomra vonatkozó elméleti megállapításai – de egy időre háttérbe szorult Gárdonyi, Molnár Ferenc, Benedek Elek műveinek kiadása. (Csulák 1979: 12, 15–16)

1950 azért számít mérföldkőnek a magyarra fordított gyerekirodalom történetében, mert ebben az évben alakult meg (ekkor még Ifjúsági Kiadó néven) a Móra Könyvkiadó, amely ettől fogva egészen a rendszerváltásig – a kiadó honlapján található Céginformáció szavait idézve – „a gyermek- és ifjúsági irodalom [jóformán] egyedüli közvetítője, igényes, tartalmilag és kiállításában is a minőségi könyvek és a család kiadója” volt. A neves magyar szerzők művei mellett olyan sorozatokat indított el, mint például az *Ifjúsági kiskönyvtár* (1955–1963), a *Delfin könyvek* (1964–1990), a *Sirály könyvek* (1968–1973) vagy a *Piknik könyvek* (1985–1990), melyekben magyar nyelven megjelentette a világ gyerekirodalmának válogatott alkotásait. Mint arra Hermann felhívja a figyelmet, „Az ötvenes években a frissen alakult Móra Kiadó” nemcsak „a magyar gyerekkönyvpiar tradícióinak őrzőjeként, de egyúttal politikai-ideológiai médiumként lép fel” (Hermann 2012: 27). A fordítások szempontjából az ideologikusság megmutatkozik egyfelől abban, hogy mit fordítanak – „az ötvenes évektől (...) különösen erős a szovjet hatás, Nemtudomkák, Timurok és csapataik, Csuk és Gek vagy a tragikus szovjet Lassie, feketefülű fehér Bim történetei révén” (Hermann u.o.) –, másrészt abban is, *hogyan* fordítanak. A fordításokban ugyanis sajátos eltolódásokat hoznak létre a kor ideológiai elvárásai. Jó példával szolgál erre az ebben a korszakban készült *Winnetou*-fordítás és -átdolgozás (Máj 1966), amelyből – mint arra Szörényi László és mások elemzései is rámutatnak – „gyakran dramaturgiai funkcióval bíró” elemeket hagytak ki a vallásos motívumok és a németek minden – faji felsőbbrendűség hirdetéseként magyarázott – említésének kigyomlálásának hevében. „Az ifjúsági irodalomban nagyon ügyeltek”, „Verne szinte összes művét is eltorzították az istenes motívumok kigyomlálásával” (Szőnyei 1998).

1957-től (amikor az ifjúsági könyvek kiadója felveszi a Móra Ferenc nevet) új alkorszak kezdődik. „Műfaji gazdagodás figyelhető meg és annak a szándéka, hogy az egyes korosztályok igényeit az eddiginél inkább kielégítsék. Újra megjelennek a korábbi évtizedekben kiadott értékes és sikeres művek, az átmenetileg mellőzött klasszikus magyar gyermekirodalmi alkotások, föllendül a külföldi gyermekirodalom klasszikusainak (Cooper, Dickens, Kästner, Mark Twain, Verne műveinek) kiadása” (Csulák 1979: 18).

Ebben a korszakban számos szovjet gyerekkönyvet fordítottak magyarra, így többek közt Nyikolaj Nyikolajevics Noszov számos gyerekkönyvét (Noszov 1956, 1961, 1968). Az angolszász gyerekirodalom nagyjai közül is akadnak olyanok, akik jókora késéssel ebben az időszakban jelennek meg először magyarul. 1974-ben jelenik meg magyarul Kenneth Grahame *Szél lengeti a fűzfákat*

című műve (az eredeti angol kiadás 1908-as). Nagyjából négy évtizedes késéssel ekkor érkezik meg hozzánk J. R. R. Tolkien *The Hobbitja* (Tolkien 1975). Ebben az időszakban kezdődik meg Roald Dahl meseregényeinek magyar kiadása (Dahl 1982, 1985). Anna Sewell 1877-es megható állatregénye, a *Black Beauty* több mint egy évszázados késéssel jelenik meg először magyarul (Sewell 1987). Ekkor, 1954-ben, lát világot először magyar nyelven Joseph Rudyard Kipling *Just So Stories for Little Children* (1902) című műve.

A német nyelven író szerzők közül ekkor jelenik meg először Christine Nöstlinger (1978), Michael Ende (1985, 1986). A franciák közül a '80-as években kezdik megjelentetni Sempé-Gosciny *A kis Nicolas*-történeteit (1985). A skandinávok közül ekkor jelenik meg először magyarul Astrid Lindgren (1962ab, 1972, 1983). 1989-ben jelenik meg először Tove Jansson nagyszerű gyerekirodalmi műve, *A láthatatlan kisgyerek*.

A *Forrásoknál* olvasható címek a fordítási normák változásáról árulkodnak: a címszereplők nevében már csak elvétele, inkább csak az eredetileg is „beszélő nevű” szereplők esetében találunk honosítást (*Nemtudomka kalandjai*), míg a szerzők nevét már egyáltalán nem magyarosítják. Jelentősebb eltolódásokat a fordított szövegekben jellemzően az említett (egyes esetekben, mint az említett *Winnetou*-átdolgozás esetében is, paratextuálisan jelzett) ideológiai elvárások okoznak, amelyek következtében nem etikus átdolgozások is születnek.

4.4. 1990-től 2000-ig

A rendszerváltással együtt természetszerűleg nagy változások következtek be a magyar gyerekirodalomban is. Ezek a változások nem minden esetben pozitívak, mint azt Bogár 2004 is megjegyzi:

Az 1989-es társadalmi fordulat nemcsak bizonyos kultúrpolitikai kényszereket szüntetett meg, hanem egy csapásra felbomlasztotta az addigi kiadó- és könyvterjesztő vállalati struktúrákat, kevés kivétellel a magas színvonalon működő kiadói szerkesztőségeket. Rengeteg könyvkiadó alakult, a címek száma megsokszorozódott. Ettől azonban még nem került több jó könyv a könyvespolcokra. (Bogár 2004)

„A kilencvenes években – akár tagadjuk, akár nem – észrevehető volt egyfajta visszaesés a gyermekkönyvek piacán. Miközben a választék kétségtelenül nőtt, soha nem látott mennyiségben özönlöttek be külföldről az igénytelen kiadványok” (Gombos 2011: 51). Ezek az igénytelen kiadványok nagyrészt az angolszász területekről érkeztek, és időlegesen kiszorították a magyar könyvpiacról a kisebb országok gyerekirodalmát. „A kilencvenes évektől – a Móra-monopólium helyén – egy sokszereplős piaci rendszer alakul ki, amelyben elsősorban a multinacionális sajtóvállalkozások diktálnak” (Hermann 2012: 27).

Mennyiségi szempontból tehát virágzik a gyerekkönyvek fordítása, ezek közül azonban kevés a valóban minőségi mű – vagy egyáltalán a gyerekirodalom kategóriájába sorolható gyerekkönyv. Ugyanakkor – különösen angolszász művek esetében – megfigyelhető egyfajta törekvés is a hiányok pótlására és az

igényes kortárs nemzetközi gyerekirodalom megjelentetésére. Ekkor jelenik meg először magyarul több Roald Dahl-regény (Dahl 1990, 1991), de ebben az évtizedben vehetjük először kézbe magyar nyelven az 1902-es *The Tale of Peter Rabbit* is (Potter 1997).

Ezt azt időszakot csak a strukturális átrendeződés miatt tárgyaljuk külön korszakként, mivel a fordítási normák tekintetében nem mutatkozik jelentős változás – egészen az ezredfordulóig.

4.5. 2000-től napjainkig

Ami a számokat illeti, napjainkban „a magyarországi gyerek- és ifjúsági könyvkiadás kiemelkedően jól teljesít. Árnyalja viszont a képet, hogy a tömegtermelés miatt egyszerűsödik a kínálat, a biztos, sikeresnek vélt könyvek kerülnek előtérbe (leginkább fordítások)” (Szabó 2017: 118).

A magyar gyerekkönyvpiac kicsiben pontosan olyan, mint a »felnőtt«: az avatatlanok számára meglehetősen kaotikusnak tűnik. A régi, ismert gyerekkönyvek – nemegyszer új fordításban, jól-rosszul újradizájnolva – egytől egyig megvásárolhatók, immár huszon- vagy harmincvalahányadik kiadásban, az új értékeket viszont nagyon nehéz megtalálni a giccses, igénytelen vagy ósdi illusztrációkkal ellátott, színvonalatlan kötetek között,

mondja Kovács Eszter, a Pagony kiadó vezetője 2006-ban (Kovács 2006).

4.5.1. A fordítások mint új irodalmi trendek behozói és az eredeti magyar gyerekirodalom megtermékenyítői

A nagyszámú megjelenő könyv között kísérletező, innovatívabb könyvek is akadnak; sőt a kényes témák már nemcsak elszórtan jelennek meg, hanem az utóbbi években a legtöbb kiadó külön sorozatot is indított ezekben a témákban. Utóbbiaknál is egyértelműen megfigyelhető, hogy a kényesebb témákat, amelyek tőlünk nyugatabbra már évtizedekkel korábban megjelentek, először a fordítások hozzák be, és a későbbiekben magyar szerzők is írnak ilyen könyveket. Így tematizálódik először a fordításokban a pedofília (Hanika 2011), a melegség (Lecsesne 2014), az iskolai zaklatás (Ainsworth 2015), különféle testi-lelki betegségek vagy fejlődési zavarok (skizofrénia – Filer 2015, autizmus – Dicks 2012). A kiadói sorozatok egy kivétellel (Manó Könyvek Kiadó Menő Könyvek sorozata, amely Kalapos Éva Veronika online és offline megfélemlítést tematizáló *Masszájával* indított 2016-ban) előbb fordításokat adtak ki, és a későbbiekben jelentek meg náluk magyar szerzők tabutémákat tematizáló könyvei – vagyis egyértelműen külföldről érkező trenddel van dolgunk, amely idővel az eredeti magyar nyelvű gyerekirodalmat is megtermékenyítette.

A globális nyitással a gyerekirodalmi könyvek piacának színesedése következik be. Habár sokakat említhetnénk, de legfeltűnőbb talán az északi szerzők térnyerése (például Parkkola 2012, Nesbø 2012 vagy Teller 2011).

4.5.2. Adósságok törlesztése

A klasszikus angolszász gyerekirodalmi művek kiadása terén mutatkozó adósságok törlesztése is tovább folytatódik: például az 1872-es *The Princess and the Goblin* 2000-ben jelenik meg először magyarul (MacDonald 2000). Sok esetben a hollywoodi filmváltozat megjelenése ösztönzi a fordítást (vagy éppen újrafordítást – Vándor 2010: 60–61). Véltetően ennek (is) köszönhetően jelennek meg további *Doktor Dolittle*-könyvek (Lofting 2006, hollywoodi filmváltozat: 1998) vagy éppen a *Narnia krónikáinak* újabb részei (Lewis 2006-tól kezdve, hollywoodi filmváltozat: 2005), de ide tartozóként említhetjük az 1952-es *Charlotte's Web* első magyar fordítását is (White 2007, a hollywoodi filmet azonos magyar címmel 2006-ban mutatták be Magyarországon).

Több könyvkiadó indít „klasszikusok fiataloknak” típusú könyvsorozatot, számos fordítással (ilyen például a Ciceró 1997-ben indult, de kiadványai javát már 2000 után megjelentető *Klasszikusok fiataloknak* című sorozata vagy a Hetedvilág Kiadó *A gyermek- és ifjúsági irodalom gyöngyszemei* címmel elindított sorozata).

Röviden itt érdemes kitérni az illusztrációk kérdésére. A fordítások minél pontosabbá válásával egyidejűleg megfigyelhető egy olyan kiadói törekvés, hogy a fordított gyerekirodalmi szövegeket ne csak új fordításban, de azok eredeti illusztrációival jelentessék meg újra. Az új, pontosabb fordítások lehetővé teszik, hogy az addig gyakran (többek közt jellemzően pénzügyi okok mellett) épp a honosító fordítás miatt eldobni kényszerült eredeti illusztrációkat használhassák a magyar kiadásban. Jó példával szolgálnak erre Lewis Carroll *Alice-történetei*, amelyeknél a legtöbbször kiadott Kosztolányi–Szobotka-féle fordításban (Carroll 1958) azért sem lehetett használni az eredeti illusztrációkat, mert Kosztolányi a Chesire Cat nevű szereplőt „Fakutyá”-nak fordította – az eredeti illusztráción pedig természetesen macska szerepelt. A Varró-testvérek új fordítása (Carroll 2009) már macskát szerepeltet a szövegben, így ismét használhatóvá váltak az eredeti illusztrációk.

4.5.3. A gyerekirodalom „felnőttesedésének” megjelenése a fordításokban

Napjainkban a gyerekek új hangot és központibb helyet kapnak a gyerekirodalomban: immár nemcsak befogadóként, de (szerzőként és akár) fordítóként is lehet helyük benne: a *Tom Gates*-sorozatot például egy gyerekkorú fordító – Dragomán Gábor – ülteti át magyarra (Pichon 2015-től kezdve).

„A kortárs magyar gyerekirodalom egyik legfontosabb poétikai problémája is a hiteles, nem művi kamasz-szlang megszólaltatása” (Hermann 2017: 24). Természetesen ez minden korszakban problémát jelenthet, napjainkban talán azért jelenik meg hangsúlyosabb fordítási problémaként, mert – a paradigma-váltásból következően – a gyerek- és kamaszolvások egyenrangúsítása azt is magával hozza, hogy nagyobb hangsúly helyeződik arra, hogy az ő saját nyelvükön szóljunk hozzájuk: ne erőltessünk rájuk tőlük idegen megszólalásformákat, gyerekkönyvíróként (és -fordítóként) törekedjünk arra, hogy megszólalás módunk minél autentikusabb legyen.

A fordított gyerekirodalom „felnövését” mutathatja az is, hogy napjainkban megnövekedett az igény a mind pontosabb, az eredeti szöveghez erősebben ragaszkodó, a fordítónak kisebb játékeretet hagyó fordításokra – azonban a pontosabb fordításnak nem szabad stílárisan rosszabbnak lennie az eredetinel, a pontosság nem mehet az élvezeti érték kárára, ez az olvasók elvárása (l. a *Micimacskó-újrafordítás* szükségessége körül kialakult polémiát, például: Molnár 1992).

Kipling meséinek legújabb, IBBY-díjas fordításában szemléletes példát találunk e felnőttesedés szövegszintű megjelenésére. Ez a fordítás teljesebb, mint a korábbiak, ami többek közt abban nyilvánul meg, hogy *A Rák, aki a tengerrel játszott* (*The Crab That Played with the Sea*) című mese végén a korábbi (hiányos) fordításokhoz képest még egy teljes oldalnyi szöveget felsorakoztat, amely a forrásnyelvi szövegben is szerepelt. A mese után még egy hosszú, mulatságos és nonszensz elemeket tartalmazó vers következik, ami viszont egy mai magyar gyereknek jó eséllyel értelmezhetetlen a rengeteg rövidítéssel („A P. & O.-k Kína felé / Felkavarják Amma vizét / S a B.I.-knek jövet-menet / Útba esik Puszat Taszek.” ...), ezután pedig még egy rövid (négy sornyi) prózai szövegrész következik, amelyben a narrátor arra biztatja a gyerekolvasót, hogy kérje el a felnőttektől a *Times*t, és lapozzon annak 2. oldalára; majd az Atlaszban tanulmányozza azokat a helyeket, „ahová a gőzhajók mennek” (Kipling 2010: 101). Ez a rész megint kissé meghökkentő, mert nyilvánvalóvá teszi, hogy ez a fordítás (a szép kivitel és a sok egész oldalas kép ellenére) nem a mai magyar gyermekolvasónak szól, vagy legalábbis nem közvetlenül. Az ugyanis nem valószínű, hogy könnyen hozzájuthatna az angol *Times*hez (a térbeli távolság miatt), és a gőzhajók útvonalait sem igen tudja tanulmányozni az atlaszban, minthogy ma már nem járnak gőzhajók (vagyis az időbeli távolságból következően). Tekintve, hogy ezek a mesék a kisebbeknek szólnak, ez a fordítói-kiadói döntés igen nagy felnőttességet feltételez a gyermekolvasó irányából: azt feltételezi, hogy a mai gyerekolvasó képes elvonatkoztatni, felismerni a tér- és időbeli távolságot, amely az eredeti angol szöveg eredetileg megcélzott befogadói és öközte feszül, és képes ennek tudatában olvasni a szöveget.

Ebben a fordításban egyébként Kipling eredeti fametszet-illusztrációi is szerepelnek, a hozzájuk tartozó szöveges magyarázatokkal – ez megint a (képekkel együtt) teljes gyerekirodalmi mű visszaadásának igényét mutatja, továbbá az eredeti szöveg és kép egységének megőrzését, amit más újabb fordításoknál is láthattunk.

4.5.4. Újrafordítási „vírus”

Egy adott mű újrafordítását számosféle megfontolás indokolhatja (az újrafordítást befolyásoló tényezők felsorolásáért l. Gürçağlar 2008). A legújabb korszakban a nyelv előregedése vagy az újonnan felfedezett félrefordítások és a pontosabb fordítás igénye mellett például az is, hogy valamiért – igen gyakran egy új filmadaptáció sikeressége miatt – újfajta, eddig nem látott mértékű figyelem szegeződik a könyvre, és a korábbi fordítás, legyen egyébként bármily jó, elbukik a fokozott figyelem kereszttüzeiben. Ezt láthatjuk például a *The Hobbit* esetében, amelyet a Tolkien világot feldolgozó Peter Jackson-filmek sikerét követően

újra kellett fordítani. Részben azért, hogy ezzel egységesítsék a korábban különböző fordítók által fordított könyvek inkonzisztens neveit (így lett a cím is *A babóból A hobbit* – Tolkien 2006), részben pedig azért is, mert az eredeti fordítás „gyerekesebb” hangon szólalt meg annál, mint ami a filmek által bemutatott világhoz (vagy a filmnézőből lett új rajongók átlagéletkorához) illik.

„Ha az újrafordítási kényszer valami vírus lenne, Magyarországot momentán karanténba kellene zárni” – írja (többek közt) a 2010-es évek *A kis herceg*-újrafordítási lázával kapcsolatban a Dunajcsik-fordítást (de Saint-Exupéry 2015) recenzáló Kling József (Kling 2016). *A kis herceg*-újrafordítások rámutatnak, hogy a klasszikus Rónay-féle fordítás kissé infantilizálta a szöveget olyan változtatásokkal, mint például hogy nála a kis herceg tegeződik a rózsával (noha az eredetiben kezdetben magázódik, és csak a legvégén vált át tegezésbe). A recenzens szerint az új fordítások „világossá teszik, *A kis herceg* nem gyerekeknek való olvasmány. Kizárólag felnőtt problémákról szól” (Kling 2016), vagyis, ha ez valóban így van, akkor a legújabb korszakban készült fordítások akár ki is írhatnak egy adott szöveget a gyerekirodalomból, és áttemelhetik azt a felnőtt-irodalomba.

Az is előfordulhat, hogy egy könyv korábban kivétel nélkül csak cenzúrázott, (olykor jelöletlenül) átdolgozott kiadásban jelent meg, és ma, a felnőtt gyerekirodalom korában ez kiköszörülendő csorbának tűnik: a magyar gyerekeknek is joguk van az eredeti, teljes szöveget olvasni (a fent említett Kipling-újrafordítás is erre szolgál példával). Nádori Lidia 2013-as, a 20. kiadás alkalmából megjelent, „az eredetihez húbb” *Bambi*-fordításában „a hangulat még sötétebb, az állatok viselkedése is kellemetlenebb”, és „megjelenik a korábban elsunnyogott, de – lássuk be – hozzá tartozó szexualitás is” (Lakatos 2014). E „felnőttesítő” törekvés egy másik megjelenését látjuk a *Pán Péter* esetében. Mint arra a könyv (egyik) legújabb fordítója, Szabó Luca rámutat, a sokáig közkezen forgó és egészen a Szabó-féle fordításig legteljesebb Szilágyi Domonkos-féle fordításból egész bekezdések hiányoztak: „Ezek a részletek azok az angol nyelvű regényben, amelyeket az író főként a felnőtt olvasóknak szánhatott, illetve amelyek segítségével az élet néhány nagy tanulságát kívánhatta megosztani a gyerekekkel” (Szabó 2012: 224).

Több Roald Dahl-meseregényt a Dahl-mesék új sorozatkiadása miatt fordítottak újra (a sorozat megjelentetését vélhetően a hollywoodi filmadaptációk sikerének meglovagolása indokolta: a *Charlie és a csokigyár*-filmet 2005-ben mutatták be, *A barátságos óriás*-filmet 2016-ban), itt tehát az újrafordítás piaci indokaival találkozunk.

5. Összefoglalás

A gyerekirodalmi klasszikusok magyar kiadástörténetét áttekintve nem állíthatjuk, hogy jellemzően ötvenévenként fordítják őket újra, amint az a nyelv avulása miatt várható lenne (vö. Géher 1981: „A fordítások rosszul tűrik az időt, kevés kivételtől eltekintve nem lesz belőlük halhatatlan műremek. Mire az író műve klasszikussá érik halála után ötven évvel, a fordítóé többnyire

megsemmisül, ki kell vonni a forgalomból, mint az elavult iparcikket, s ha az eredeti megéri, új fordítással kell pótolni. A műfordítás nemcsak mesterségnek, művészetnek is hálátlan.” – Géher 1981: 69). Ehelyett azt látjuk, hogy az újrafordítások mennyisége és időbeli eloszlása is erősen változó. Ebből arra következtethetünk, hogy a gyerekirodalmi klasszikusok újrafordítását nem csak a nyelvi avulás motiválja. Nagy szórást mutat az is, hogy az eredeti megjelenéshez képest mikor fordítják először magyarra az egész szövegeket.

Ami a fordítási normákat illeti, a számos (jellemzően sok alkalommal; korszakonként akár többször is) újrafordított mű kiváló terepet biztosít a gyerekirodalom-fordítási normák változásainak vizsgálatára. Jelen tanulmány keretei nem engedik meg, hogy e témában mélyebbre hatoljunk, de az ezen a téren végzett módszeres vizsgálattal világosan ki lehetne rajzolni a fordított magyar gyerekirodalom normáinak változását. Ehelyütt csupán néhány megállapítást volt lehetőségünk megtenni, de már ezekből – valamint a bibliográfiák elemzéséből és az egyes korszakok fordított gyerekirodalmát jellemző vagy értékelő különféle másodlagos forrásszövegekből – is látszik, hogy a honosítás-idegenítés tengelyen napjaink felé közeledve az idegenítés irányába tolódnak a fordítások; míg az első két korszakban egyértelműen a honosítás, addig az utóbbi kettőben az idegenítés irányába billen a mérleg.

A legelső korszakban, de még a második elején is jellemző, hogy a könyv címlapját olvasva azt se tudjuk eldönteni, fordításról, átdolgozásról vagy eredeti magyar szövegről van-e szó; és egészen az 1950-es évekig erős honosító tendenciákkal találkozunk. A nem etikus honosítás és átdolgozás is gyakori az első két korszakban, ennek indokai változóak (az első korszakban inkább erkölcsnemesítő, míg a másodikban, különösen a századfordulótól kezdve inkább ideológiai motivációjú átdolgozásokkal találkozunk).

A harmadik és a negyedik korszakban kiadott fordítások jellemzően már jelölik, ha átdolgozásról van szó, és a teljes fordítások inkább idegenítőek; ugyanakkor az átdolgozások a harmadik korszakban gyakran ideológiai motivációval bírnak.

Az ötödik korszakban immár világosan elkülönül fordítás és átdolgozás, a fordítások pedig jellemzően idegenítőek, és minden korábbinál inkább pontosságra törekednek, akár még azon az áron is, hogy így a fordítás esetleg kevésbé lesz funkcionálisan ekvivalens a forrásnyelvi szöveggel; tehát esetleg éppen a megcélzott gyerekközönség fogja kevésbé értékelni az új, pontosabb fordítást – ugyanakkor a mind nagyobb pontosságra törekvést a gyerekirodalom felnőttetésének, a gyerekolvasók egyenlőbb partnerként kezelésének tendenciája magyarázhatja.

Shavit 1986 alapján megkockáztathatjuk a felvetést, hogy ezek a változások (mind nagyobb pontosságra törekvés, ami azt jelenti, hogy a fordító egyre kevésbé nyúlhat bele szabadon a szövegbe, illetőleg a fordítás és az átdolgozás korábban gyakran összemosódó kategóriája immár világosan elkülönül, amit sokszor az addig hiányosan vagy pontatlanul lefordított, valójában inkább átdolgozott szövegek pontos, teljességre törekvő újrafordításával érnek el) a fordított gyerekirodalomnak az irodalmi poliszisztémában való központibb helyre kerülésével függenek össze.

Irodalom

- Alvstad, C. 2010. Children's literature and translation. In: Y. Gambier, L. V. Doorslaer (eds) *Handbook of Translation Studies*. Vol. 1. Amsterdam: Benjamins. 22–27.
- Benedek E. 1888. Képviselőházi beszéd. In: Bauer G. (szerk.) *Gyermekirodalmi szöveggyűjtemény*. Budapest: Tankönyvkiadó. 240–246.
- Csulák M. 1979. *A magyar gyermekkönyv 1527–1979*. Budapest: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete.
- Drescher P. 1934. *Régi magyar gyermekkönyvek (1538–1875)*. Budapest: A Magyar Bibliophil Társaság Kiadása. Online elérhető: http://mek.oszk.hu/03100/03165/html/Utolsó_megtekintés: 2017. szeptember 23.
- Géher I. 1981. A műfordító természetrajza: helyzetlemzés. In: Bart I., Rákos S. (szerk.) *A műfordítás ma. Tanulmányok*. Budapest: Gondolat. 61–102.
- Gombos P. 2011. A 21. század magyar gyermekprózája. In: Lipóczi S. (szerk.) *Gyermekkönyvek vonzásában. Esszék, tanulmányok Komáromi Gabriella 70. születésnapjára*. Budapest: Pont Kiadó. 51–62.
- Gürçaglar, Ş. T. 2008. Retranslation. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 233–236.
- Hermann Z. 2012. Szerény javaslat. *Szépirodalmi Figyelő* 2012. 5. szám. 25–33.
- Hermann Z. 2017. Vázlat a magyar gyerekirodalom történetéhez. In: Hansági Á. et al. (szerk.) *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúság irodalom kézikönyve*. Budapest: Fiatal Írók Szövetsége. 15–31.
- House, J. 1997. *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Tübingen: Narr.
- House, J. 2004. Linguistic aspects of the translation of children's books. In: Kittel, H. et al. (eds) *Übersetzung-Translation-Traduction. An international encyclopaedia of translation studies*. Berlin/New York: de Gruyter. 683–697.
- Klaudy K. 2014. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol / Német / Orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica.
- Komáromi G. 2005. *Elfelejtett irodalom – Fejezetek a magyar gyermek és ifjúsági próza történetéből 1900–1944*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Lovász A. 2015. *Felnőtt gyerekirodalom*. Budapest: Cerkabella.
- Mazi-Leskovar, D. 2003. Domestication and Foreignization in Translating American Prose for Slovenian Children. *Meta* Vol. 48. No. 1–2. Online elérhető: <https://www.erudit.org/fr/revues/meta/2003-v48-n1-2-meta550/006972ar/> Utolsó megtekintés: 2017. szeptember 23.
- Molnár M. 1992. Miért nem „Micimackó”? – Egy irodalmi bűntény jegyzőkönyve. *Kortárs* 36. évf. 5. szám. 1–12.
- Oittinen, R. 2000. *Translating for Children*. New York & London: Garland Publishing, Inc.
- Pálvölgyi E. 1966. „Egy komisz kölkök naplója.” Nyomozás egy közismert mű szerzője után. In: Mátrai L. et al. (szerk.) *Egyetemi Könyvtár: Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei*. III. Budapest. 63–78.
- Rác A. 1938. *Vázlat a gyermek- és ifjúsági irodalom történetéhez*. Budapest: Országos Könyvtárügyi Tanács.
- Shavit, Z. 1986. *Poetics of Children's Literature*. Athens: University of Georgia Press.
- Szabó L. 2012. Stíluskülönbségek – J. M. Barrie: Pán Péter és magyar fordításai. In: Bárdosi V. (szerk.) *A szótól a szövegig (konferenciakötet). Az MTA Modern Filológiai Társaság 2011-es konferenciájának előadásaiából összeállított kötet*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 221–228.

- Szabó S. 2017. A magyarországi gyerek- és ifjúsági könyvkiadás vázlatos bemutatása. In: Hansági Á. et al. (szerk.) *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúság irodalom kézikönyve*. Budapest: Fiatal Írók Szövetsége. 117–127.
- Tolnai V. 1934. Báró de Manx és Münchhausen. *Irodalomtörténet* 23. évf., 1–2. szám. 21–24.
- Tóth R. 1904. *A magyar ifjúsági irodalom s a népiskolai ifjúsági könyvtárak. A Vallás- s Közokt. M. Kir. Miniszterhez intézett jelentés*. Budapest: Athenaeum.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: Benjamins.
- Vándor J. 2010. *Adaptáció és újrafordítás*. Doktori értekezés. Online elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/vandorjudit/diss.pdf> Utolsó megtekintés: 2017. szeptember 23.

Internetes cikkek

(utolsó megtekintés valamennyi esetben: 2017. szeptember 24.)

- Bogár Zs. 2004. *A kortárs német irodalom magyarországi recepciója*. <http://www.litera.hu/hirek/a-kortars-nemet-irodalom-magyarorszag-recepcioja>
- Fehér K. 2004. Gyermekirodalmunk a felvilágosodás és a reformkor sajtójában. *Elektronikus Könyv és Nevelés* 6. évf. 4. szám. <http://epa.oszk.hu/01200/01245/00024/feherkatalin.html>
- Kling J. 2016. *Mentsük meg végre a gyerekeket A kis hercegtől!* <http://www.unikornis.hu/kultura/20160812-a-kis-herceg-saint-exupery-forditas-dunajcsik-matyas.html>
- Kovács E. 2006. *Gyerekkönyvek Magyarhonban: A Pagonytól a Naphegyig*. http://magyarnarancs.hu/konyv/gyerekkonyvek_magyarhonban_a_pagonytol_a_naphegyig-66342
- Lakatos I. 2014. *Felix Salten: Bambi*. <http://meseutca.hu/2014/02/27/felix-salten-bambi/>
- Lovász A. 2012. *Gyermek – irodalom*. <http://www.forrasfolyoirat.hu/0012/lovasz.html>
- Móra Könyvkiadó Zrt. *Céginformáció*. <http://www.mora.hu/oldal/a-kiadorol>
- Szőnyei T. 1998. *Herélt klasszikusok (Szörényi László irodalomtörténész)*. http://m.magyarnarancs.hu/belpol/herelt_klasszikusok_szorenyi_laszlo_irodalomtortenesz-63553
- Takács F. 2009. *Fordította Karinthy Frigyes*. <http://magyarnarancs.hu/egotripp/forditotta-karinthy-frigyes-72132>
- Vándor J. 2007. *Magyarázatok az ideológiai jelenlétre a fordított gyermek- és ifjúsági regényekkel foglalkozó szakirodalomban*. http://www.szabad-part.hu/32/32_komm_vandor.htm

Források

- Ainsworth, Eve. 2015. *7 nap*. Ford. Demény Eszter. Budapest: Tilos az Á Könyvek.
- Alcott, Louisa May. 1923. *Négy leány*. Ford. Altay Margit. Budapest: Singer és Wolfner.
- Andersen, Hans Christian. 1858. *Andersen meséi*. Ford. Szendrey Júlia. Pest: Lampel.
- Barrie, J. M. 1904. *Pán Péterke*. Ford. Bálint Lajos. Budapest: Kultúra.
- Baum, L. Frank. 1940. *Óz, a csodák csodája*. Ford. Beöthy Lydia. Budapest: Singer-Wolfner.

- Benedek Elek. 1925. *Csili Csali Csalavári csalífintáságai; Goethe. Reineke Fuchs c. műve nyomán.* Budapest: Pantheon.
- Burnett, Frances Hodgson. 1889. *A kis lord.* Ford. Kárpáti János. Ismeretlen kiadó.
- Burnett, Frances Hodgson. 1925. *A titkos kert.* Ford. Adorján Sándor. Budapest: Athenaeum.
- Campe, J. H. 1787. *Ifjabbik Robinzon, íródott a gyermekeknek gyönyörködtető és hasznos magok multságokra.* Ford. Gelei József. Pozsony: Patzkó Ny.
- Campe, J. H. 1794. *Ifjabbik Robinson, mely a gyermekeknek gyönyörködtetésekre és hasznos multságokra németül K. J. H. által íratott.* Ford. Gyarmathi Sámuel. Kolozsvár: Ref. Kolleg.
- Carroll, Lewis. 1924. *Alisz kalandjai Csodaországban.* Ford. Juhász Andor. Budapest: Béta.
- Carroll, Lewis. 1936. *Évike Tündérorságban.* Ford. Kosztolányi Dezső. Budapest: Gergely.
- Carroll, Lewis. 1958. *Alice Csodaországban.* Ford. Kosztolányi Dezső. A fordítást átd. Szobotka Tibor. Budapest: Móra Kiadó.
- Carroll, Lewis. 2009. *Aliz kalandjai Csodaországban és a tükör másik oldalán.* Ford. Varró Zsuzsa, Varró Dániel. Budapest: Sziget.
- Collodi, Carlo. 1907. *Tuskó Matyi kalandjai szárazon és vizen. Collodi „Pinocchio”-ja után.* Átdolg. Radó Antal. Budapest: Lampel.
- Collodi, Carlo. 1940. *Pinocchio kalandjai: egy kis fabáb története.* Ford. Gáspár Miklós. Budapest: Nova.
- Dahl, Roald. 1982. *Szofi és a HABÓ.* Ford. Nagy Sándor. Budapest: Móra.
- Dahl, Roald. 1985. *Danny, a szupersrác.* Ford. Borbás Mária. Budapest: Móra.
- Dahl, Roald. 1990. *Karcsi és a csokoládégyár.* Ford. Borbás Mária és Kiss Zsuzsa. Budapest: Park Kiadó.
- Dahl, Roald. 1991. *Matilda három csodája.* Ford. Borbás Mária. Budapest: Geopen Könyvkiadó.
- de Brunhoff, Jean. 1947. *Babár, a csodálatos elefánt.* Ford. Gereblyés László. Budapest: Cserépfalvi.
- de Saint-Exupéry, Antoine. 2015. *A kis herceg.* Ford. Dunajcsik Mátyás. Csorna: Magánkiadás.
- Dicks, Matthew. 2012. *Egy képzeletbeli barát naplója.* Ford. Nagy Boldizsár. Budapest: Kolibri.
- Dumas Sándor. 1863. *A három testőr: regény.* Ford. Hang Ferenc. Pest: Lauffer és Stolp.
- Dumas Sándor. 1875. *Húsz év múlva: „A három testőr” folytatása.* Ford. Ásványi Ferencz. Budapest: Mehner.
- Dumas Sándor. 1878–1879. *Gróf Monte-Christo: regény.* Ford. Mártonffy Frigyes. Budapest: Méhner.
- Ende, Michael. 1985. *A végtelen történet.* Ford. Hárs Ernő. Budapest: Árkádia/Európa.
- Ende, Michael. 1986. *Momo.* Ford. Kalász Márton. Budapest: Móra.
- Filer, Nathan. 2015. *A zuhanás sokkja.* Ford. Nádor Zsófia. Budapest: Scolar.
- Goethe, Johann Wolfgang. 1958. *Reineke, a róka.* Ford. Bernáth István. Budapest: Corvina.
- Grahame, Kenneth. 1974. *Szél lengeti a fűzfákat.* Ford. Szemlér Ferenc. Bukarest: Kriterion.
- Grimm. 1861. *Gyermek- és házi regék.* Ford. Nagy István. Pest: Engel és M. (Lauffer).
- Hanika, Beate Teresa. 2011. *Soha senkinek.* Ford. Győri Hanna. Budapest: Móra.
- James György. 1844. *Robin Hood, angol regény.* 1–2. rész. Ford. Petőfi. Pest: Hartleben.

- Jansson, Tove. 1989. *A láthatatlan kisgyerek*. Ford. Szakonyi Csilla. Budapest: Móra.
- Karinthy Frigyes (ford.). 1918. *Egy komisz kölök naplója*. Angolból ford. Karinthy Frigyes. Budapest: Uránia.
- Kästner, Erich. 1932a. *Gyurka és a detektívek*. Ford. Halácsy Endre. Budapest: Révai.
- Kästner, Erich. 1932b. *Pici és Anti: elbeszélés gyerekek számára*. Ford. Benedek Marcell. Budapest: Dante.
- Kästner, Erich. 1934a. *A repülő osztály: elbeszélés gyerekek számára*. Ford. Havas József. Budapest: Dante.
- Kästner, Erich. 1934b. *Május 35., avagy Konrád a Csendes-óceánhoz lovagol*. Ford. Fenyő László. Budapest: Franklin.
- Kästner, Erich. 1935. *Három ember a hóban*. Ford. Horváth Zoltán. Budapest: Nova.
- Kipling, Rudyard. 1902. *The Crab That Played with the Sea*. Online elérhető: http://telelib.com/authors/K/KiplingRudyard/prose/JustSoStories/chap10_crabplay.html
- Kipling, Rudyard. 1899a. *A dzsungel könyve*. Ford. Békési Gyula. Budapest: Athenaeum.
- Kipling, Rudyard. 1899b. *A dzsungel könyve*. Ford. Mikes Lajos. Budapest, Magyar Könyvtár.
- Kipling, Rudyard. 1954. *Mesék*. Ford. Jékely Zoltán. Budapest: Ifj. Kiadó.
- Kipling, Rudyard. 2010. *A Rák, aki a tengerrel játszott*. Ford. Greskovits Endre. A versbetéteket ford. Elekes Dóra. In: Kipling, Rudyard. 2010. *Hogyvolt-mesék*. Ford. Elekes Dóra és Greskovits Endre. Budapest: Sziget. 90–101.
- Kis János. 1805. *Gyermekek és ifjak tárháza, az elmét gyönyörködtető és nemes szíveket formáló apró történetek, beszélgetések utazások és versek*. A mind két nemen lévő ifjuság számára egynehány nevezetes német írók munkáiból fordította Kis János. Pest.
- Lagerlöf, Selma. 1921. *Nils Holgersson csodálatos utazása a vadludakkal*. Ford. Tábori Piroska. Budapest: Tarka Könyvek.
- Lecesne, James. 2014. *Trevor*. Ford. Moldova Júlia. Budapest: Tilos az Á Könyvek.
- Lewis, C. S. 2006. *Az ezüstrón*. Ford. Liszky Szilvia. Budapest: M&C.
- Lindgren, Astrid. 1962a. *Britta kiönti szívét*. Ford. Lontay László. Budapest: Móra Kiadó.
- Lindgren, Astrid. 1962b. *Mio, édes fiam*. Ford. G. Beke Margit. Novi Sad: Fórum.
- Lindgren, Astrid. 1972. *Harisnyás Pippi*. Ford. és átdolg. Arkos Antal. Budapest: Móra Kiadó.
- Lindgren, Astrid. 1983. *Oroszlánszívű testvérek*. Ford. Damokos Katalin. Budapest: Móra.
- Lofting, Hugh. 1933. *Doktor Dolittle utazásai*. Ford. Csánk Endre és Reiter László. Budapest: Móra.
- Lofting, Hugh. 2006. *Doktor Dolittle és a madárposta*. Ford. Kövesdi Miklós Gábor. Budapest: Ciceró.
- London, Jack. 1921. *A vadon szava*. Ford. Bartos Zoltán. Budapest: Athenaeum.
- MacDonald, George. 2000. *A királykisasszony és a manó*. Ford. Fazekas Benedek, F. Nagy Borbála. Pest: Harmat Kiadó.
- May, Karl. 1902. *Vörös lovag: Vinnetou és Old Shatterhand: indus történet*. Ford. és átdolg. Endrei Zalán. Budapest: Magyar Hírlap.
- May, Karl. 1904. *Winnetou, a vörös gentleman*. Ford. Szekrényi Lajos. Budapest: Stephaneum Ny.
- May, Karl. 1966. *Winnetou*. Ford. Szinnai Tivadar. Budapest: Móra.
- Milne, A. A. 1935. *Micimackó*. Ford. Karinthy Frigyes. Budapest: Athenaeum.
- Milne, A. A. 1936. *Micimackó kuckója*. Ford. Karinthy Frigyes. Budapest: Athenaeum.

- Nesbø, Jo. 2012. *Doktor Proktor pukipora*. Ford. Petrikovics Edit. Budapest: Kolibri.
- Noszov, Nyikolaj Nyikolajevics. 1956. *Nemtudomka csodálatos kalandjai*. Ford. F. Kemény Márta. Budapest: Ifj. Kiadó.
- Noszov, Nyikolaj Nyikolajevics. 1961. *Nemtudomka Napvárosban*. Ford. F. Kemény Márta. Budapest: Móra Kiadó; Uzsgorod: Kárpátontúli Területi Kiadó.
- Noszov, Nyikolaj Nyikolajevics. 1968. *Nemtudomka a Holdon*. Ford. F. Kemény Márta. Budapest: Móra Kiadó; Uzsgorod: Kárpáti Kiadó.
- Nöstlinger, Christine. 1978. *Ilse Janda fiatalkorú*. Ford. Sárközy Elga. Budapest: Móra.
- Parkkola, Seita. 2012. *Vihar*. Ford. Bába Laura. Budapest: Cerkabella.
- Péczei Josef. 1788. *Haszonnal mulattató mesék, Mellyeket rész-szerint Ésopusból vett, rész-szerint maga csinált, s az olvasásban gyönyörködő ifjaknak kedvéért könnyen érthető versekbe foglalt...* Győr: Streibig.
- Perrault, Charles. 1947. *Csipkerózsza: Perrault legszebb meséi*. Ford. Rónay György. Budapest: Szent István Társ.
- Pichon, Liz. 2015. *Az én csúcshuper világom*. Ford. Dragomán Gábor. Budapest: Kolibri.
- Potter, Beatrix. 1997. *Nyúl Péter és barátai: Beatrix Potter tíz meséje*. Ford. Szentmiklósi Tamás. Budapest: Eri: G & A.
- Ransome, Arthur. 1936. *Fecskek és Fruskák*. Ford. Balogh Mária; Budapest: Athenaeum.
- Salten, Felix. 1929. *Bambi*. Ford. Fenyő László. Budapest: Pantheon.
- Salten, Felix. 2013. *Bambi*. Ford. Nádori Lídia. Budapest: Móra.
- Sempé-Gosciny. 1985. *A kis Nicolas*. Ford. Farkas László. Budapest: Móra Kiadó.
- Sewell, Anna. 1987. *Fekete Szépség*. Ford. Török Margit. Budapest: Móra.
- Spyri Johanna. 1907a. *Bözsike: leányok s mindazok számára, akik a kis gyermeket szeretik*. Átdolg. Kőrösi Henrik. Budapest: Lampel.
- Spyri Johanna. 1907b. *Marci: történet egy falusi fiúról*. Spyri elbeszélése nyomán Gaal Mózes. Budapest: Franklin Társ.
- Spyri, Johanna. 1966. *Heidi*. Ford. és átdolg. Fazekas László. Budapest: Móra Kiadó.
- Spyri, Johanna. 2001. *Heidi*. Ford. Fazekas László. Budapest: Heted7 Világ.
- Stevenson, Robert Louis. 1887. *A kincses sziget*. Ford. Kürthy Emil. Pest: Révai Testvérek.
- Swift. 1914. *Gulliver utazásai*. Ford. Karinthy Frigyes. Budapest: Révai.
- Teller, Janne. 2011. *Semmi*. Ford. Weyer Szilvia. Budapest: Scolar.
- Tolkien, J. R. R. 1975. *A babó*. Ford. Szobotka Tibor. A versbetéteket ford. Tótfalusi István. Budapest: Móra Kiadó.
- Tolkien, J. R. R. 2006. *A hobbit*. Ford. Gy. Horváth László, N. Kiss Zsuzsa. Budapest: Európa.
- Travers, P. L. 1936. *A csodálatos Mary*. Ford. Benedek Marcell. Budapest: Dante.
- Twain, Mark. 1884. *Tom Sawyer kalandjai*. Ford. Gyöngyösi L. Pest: Pesti Hírlap.
- Twain, Mark. 1887. *Huckleberry Finn kalandjai*. Ford. ismeretlen. Pest: Révai Testvérek.
- Verne Gyula. 1865. *Utazás a Föld központja felé*. Ford. Beöthy Leó. Budapest: Hartleben.
- Verne Gyula. 1872. *Utazás a Holdba és a Hold körül*. Röv. kiad. Pest: Heckenast.
- Verne Gyula. 1875a. *Az angolok az éjszaki sarkon: a jégsivatag*. Ford. Palásti Sándor. Budapest: Légrády.
- Verne Gyula. 1875b. *Utazás a föld körül nyolcvan nap alatt*. Budapest: Franklin.
- Verne Gyula. 1875c. *Utazás a tenger alatt*. Verne Gyula után francziából. Budapest: Franklin.

- Verne Gyula. 1877. *Strogoff Mihály utazása Moszkvától Irkutskig*. Átd. Szász Károly. Budapest: Franklin.
- Verne Gyula. 1878. *Servadac Hector kalandos utazása a naprendszeren át*. Átdolg. Szász Károly. Budapest: Franklin.
- Verne Gyula. 1879. *Egy kínai viszontagságai Chinában*. Ford. Vizi Imre. Budapest: Athenaeum.
- Verne Gyula. 1886. *A lángban álló szigettenger*. Ford. Huszár Imre. Budapest: Franklin.
- White, E. B. 2007. *Malac a pácban*. Ford. Polyák Béla. Budapest: Móra.
- Wilde, Oscar. 1904. *A boldog herceg*. Ford. Iván Imre. Neuzald.